

Getta, Jelizaveta

Styl v literárním překladu prizmatem Karla Hausenblase

Bohemica litteraria. 2022, vol. 25, iss. 1, pp. 76-92

ISSN 1213-2144 (print); ISSN 2336-4394 (online)

Stable URL (DOI): <https://doi.org/10.5817/BL2022-1-5>

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/145178>

License: [CC BY-NC-ND 4.0 International](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/)

Access Date: 29. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Styl v literárním překladu prizmatem Karla Hausenblase

Jelizaveta Getta

studies

ABSTRACT

Style in Literary Translation as Perceived by Karel Hausenblas

Karel Hausenblas, a pioneer of postbellum Czech studies, appears in most sources as an expert on stylistics. Translation as one of Hausenblas' fields of study is mentioned rather sporadically, mainly in relation to his studies "Překlady umělecké literatury" [Literary Translations] and "Styl a překlad" [Style and Translation]. However, the discourse of Hausenblas' unpublished works proves his significant efforts to interconnect the style and translation theories, resulting in theoretical considerations on the preservation of stylistic qualities in a foreign language and culture.

The paper focuses on translation as a major academic interest of Hausenblas, allowing him to interconnect stylistics with translation theory. Apart from published works, the core of the article lies in Hausenblas' manuscripts, lectures, and other materials that for decades had remained hidden in his archival fonds. Apart from his own theoretical theses on the style in translation, Hausenblas comments on key concepts suggested by Jiří Levý and Anton Popovič. He speculates on translation style as a separate category, redefines the distinction of free and faithful translation, elaborates the concept of style unity, and addresses the principle of selective accuracy.

KEYWORDS

Karel Hausenblas; translation style; literary translation; metatext; Jiří Levý; Anton Popovič.

KLÍČOVÁ SLOVA

Karel Hausenblas; překladatelský styl; literární překlad; metatext; Jiří Levý; Anton Popovič.

Úvod

Jednotícím prvkem prací shrnujících výzkumnou a publikační činnost Karla Hausenblase (1923–2003) je šíře a interdisciplinarita jeho akademického zaměření. Dle Mareše (2003: 791) byl Hausenblas sice „oficiálně“ jazykovědec-bohemista, zároveň se však velmi výrazně zapojil do širšího literárněvědného kontextu. Svou specializaci české a ruské filologie velice záhy rozšířil o obecnou lingvistiku, slavistiku a estetiku.

Na Hausenblasovo zaměření a formování jeho vědecké osobnosti měli podle Komárka (1984: online) rozhodující vliv zakladatelské osobnosti českého strukturalismu: Již na gymnáziu se setkal s dílem Jana Mukařovského, který jej později přivedl k propojování lingvistiky nejen s literaturou, ale i celkovým konceptem umění ve všech jeho formách. Působení Bohuslava Havrána je patrné v Hausenblasově zájmu o jazykovou stratifikaci, diferenciaci a kulturu. Práce Vladimíra Skaličky předznamenala zaměření na typologii jazyků a široké pojetí obecné teorie jazyka a jazykového projevu. Ve výzkumu syntaxe navázal na Vladimíra Šmilauera. Strukturu Hausenblasova badatelského zaměření výstižně prezentují podrobně zpracovaná hesla ve čtyřech biografických slovnících.

Slovník české literatury po roce 1945 uvádí mezi Hausenblasovými akademickými tématy kromě stylistiky také českou synchronní gramatiku, vývoj syntaxe, spisovný jazyk, jazykovou diferenciaci a kulturu (MACUROVÁ 2019: online). Dle slovníku *Kdo je kdo v dějinách české lingvistiky* se Hausenblas kromě výše zmíněného odborně zaměřoval také na textovou lingvistiku, literární jazyk a lexikografii (ČERNÝ a HOLEŠ 2008: 206). Heslo ve *Slovníku českých spisovatelů* na prvním místě odkazuje k přínosu Hausenblasových didaktických prací a okrajově zmiňuje i jeho zaměření na otázky překladu (MENCLOVÁ 2005: 219–220). Ve *Slovníku českých jazykovědců v oboru bohemistiky a slavistiky* je již teorie překladu uvedena jako jedna z oblastí, které Hausenblas ve svém výzkumu věnoval hodně pozornosti (VEČERKA 2013: 84).

Z celkového počtu přibližně 170¹ Hausenblasových publikovaných děl se jich deset v různé míře dotýká překladatelství. Publikační výstupy však tvoří pouze část diskurzu jeho translatických prací, v němž výrazně převažují archivní rukopisy studií a přednášek. Na důležitou roli Hausenblasových nezveřejněných textů upozorňuje Macurová (2014: 91), jež hovoří o dvou typech těchto pramenů.

1) Protože doposud nebyl sestaven kompletní seznam Hausenblasovy bibliografie, vyjdeme z kombinace archivních pramenů, jež obsahují soupis publikací za období 1947–1982, a seznamu uvedeného v Hausenblasově díle *Od tvaru k smyslu textu*, který mapuje jeho publikační výstupy mezi léty 1956–1995.

Do první skupiny řadí přednášky, jejichž mluvená podoba nebyla po proslovení fixována psanou formou, k druhému typu náleží texty, které s největší pravděpodobností Hausenblas ani v jiné podobě neproslovil.

Jak upozorňuje Navrátil (2021: 43), záznamy tvořivého procesu, které nebyly určeny pro veřejné působení, mohou v literárněvědném výzkumu poskytovat nejen nezanedbatelný, ale někdy i klíčový pohled na autorovo dílo. V této studii se tedy zaměříme na Hausenblasův výzkum v oblasti překladatelství, jehož značná část spočívá právě v pracích nevydaných.

Metodologie

Převážná většina archivních pramenů využitých pro systematizaci Hausenblasova translátologického díla pochází z jeho osobní pozůstalosti, která čítá celkem 27 kartonů a je uložena v Archivu Univerzity Karlovy. Metodologie práce s archivními prameny byla sestavena z kombinace historického, literárněvědného a translátologického přístupu. Jelikož se v případě Hausenblasovy pozůstalosti jedná o neuspořádaný archivní fond, práce badatele se částečně překrývala s prací archiváře. Rešerše relevantních pramenů byla vystavěna na čtyřech principech dle Tirabassi (2010: 171): 1. principu selektivity, 2. principu křížového odkazování, 3. principu kategorizace a 4. principu ukončení rešerše.²

(1) Selektce relevantních dokumentů spočívala v jejich tematickém zaměření na praktickou či teoretickou stránku překladu. (2) Princip křížového odkazování úzce souvisel s absencí kontextu v případě neuspořádaných a fragmentovaných archiválií. Pro kontextualizaci pramenů bylo nutné nejprve dohledat maximum stránek konkrétního pramene, uspořádat je a co nejpřesněji vyjasnit situaci, jež vedla ke vzniku daného dokumentu. U nedatovaných pramenů byly dle doporučení Kvačka (in STŘEDOVÁ 2019: 101) posouzeny okolnosti vytvoření a následně odhadnuto i časové rozmezí jejich vzniku. (3) Uplatnění principu kategorizace pramenů se úzce odráží ve struktuře tohoto článku. Protože je jeho hlavní náplní zaměření na styl v literárním překladu, byly i jednotlivé prameny roztříděny do okruhů souvisejících pouze s daným tématem. (4) Princip ukončení rešerše vyplynul z rozsahu Hausenblasova osobního fondu, neboť dle

2) V originále: Key principles shaping archival spaces: 1. principle of selectivity; 2. principle of cross-referencing; 3. principle of categorization; 4. principle of closure.

zjištěných informací se veškeré relevantní prameny nacházejí převážně v Archivu Univerzity Karlovy.³

Úskalí této studie se zakládají na možné neúplnosti získaných informací, jež pramení z technické i právní stránky výzkumu.⁴ Práce s prameny byla ztížena fragmentarností některých archiválií, které je dle Kvačka (in STŘEDOVÁ 2019: 103) vždy nutné hodnotit jako celek. Navrátil uvádí (2020: 58), že je v literárněvědném výzkumu nutné autorovu rukopisnou pozůstalost systematizovat, zároveň však upozorňuje na to, že se badatel musí vyhnout absolutizování. Tato studie si proto více než systematizaci Hausenblasovy překladatelské teorie klade za cíl ukázat jedno z méně známých zaměření tohoto všestranného lingvisty a podnítit další systematizaci těch Hausenblasových poznatků, které zůstaly nepublikovány.

Hausenblasovo interdisciplinární pojetí stylistiky

Hausenblasův přístup ke stylistice vyniká pojetím stylu ze dvou protikladných hledisek: 1. jako faktor integrující vzhledem k ostatním prvkům komunikátu, ale zároveň jako 2. faktor diferencující ve vztahu k jiným komunikátům (KOMÁREK 1984: online). Do této koncepce se promítá jeden z nejvyšších principů českého strukturalismu – důraz na znakovou povahu díla, který mu umožňuje fungovat jako komunikační prostředek mezi autorem a příjemcem a zároveň vykazovat dynamickou strukturu vztahů mezi dílem jako celkem a jeho jednotlivými částmi. Integrující hledisko stylu se projevuje na rovině syntagmatické, tedy v systémovém vztahu znaku jako člena lineární posloupnosti, diferencující hledisko se uplatňuje na rovině paradigmatické, jež zkoumá vztah znaku k jiným znakům (CHVATÍK 2001: 136).

Dvojí hledisko stylu Hausenblas poprvé popsal roku 1955 v článku K základním pojmům jazykové stylistiky, kde styl charakterizuje na základě dynamického protikladu jednoty a jedinečnosti jeho dílčích prvků. Zároveň tu konstatuje rozšíření zájmu o stylistický výzkum od lingvistů k literárním vědcům, spisovatelům, žurnalistům i překladatelům (HAUSENBLAS 1955: online). V souladu s touto tendencí rovněž sám ve svých dílech „postupně překračoval hranice

3) E-mailová korespondence s Ondřejem Hausenblasem (25. 6. 2020), Jiřím Pecharem (9. 7. 2020), telefonický rozhovor s Jarmilou Emmerovou (20. 7. 2020).

4) Právní limitaci výzkumu je myšlen především omezený přístup k některým archivním zdrojům dle Zákona č. 101/2000 Sb., o ochraně osobních údajů.

tradiční úzké lingvistické stylistiky, chápající styl pouze jako sumu jazykových odlišností [...]“ (MACUROVÁ 2019: online) a stylistiku nahlížel jako mezioborovou nauku o komunikaci. Styl ve své koncepci považoval za složku prostupující všemi jazykovými i mimojazykovými rovinami textu a jeho deklarovaným cílem bylo přispět k vybudování a stabilizaci stylistické systematiky (MAREŠ 2014: 84).

Hausenblasovo nejpropracovanější vymezení stylu je podáno ve stati *Stručná charakteristika stylu a stylistiky*, kde mu přisuzuje jednotící, ale zároveň pouze dílčí roli na dynamické výstavbě komunikátu a dodává, že „způsob výstavby textu se nedá popsat v podobě jediného principu“ (HAUSENBLAS 1996: 58). Stylu zde přiřazuje celkem čtyři funkce: (1) integrační funkce dává jednotící ráz způsobu užití dílčích prostředků; (2) diferenciativní funkce odlišuje konkrétní text od jiných, čímž jej zároveň zařazuje do skupiny textů slohově podobných. Protože styl podtrhuje věcný význam textu, plní také (3) funkci sémantickou. Ve všech textech styl zastává rovněž (4) funkci estetickou (IBID.: 60–61). Toto komplexní vymezení stylu, dané jeho polyfunkčností, se dle Hausenblas

stupuje v překladu, neboť se zde zdvojení stýlotvorných faktorů projevuje ve všech složkách komunikátu (HAUSENBLAS 1971b: 158).

Při podrobnějším pohledu na Hausenblasovo dílo zjistíme, že literární překlad pro své přirozené napětí stylů tvořil v jeho stylistickém výzkumu jedno z podstatných východisek. Svě poznatky o propojení stylistiky s teorií překladu stavěl na empirických rozborech autorských stylů českých literátů spolu s jejich překlady do němčiny a kontrastivních analýzách českých překladů německých a ruských klasiků.⁵ Vlastní pojetí stylu a stylistického výzkumu posléze využil k formulaci některých poměrně zásadních a inovativních translatologických tezí, jež jsou předmětem následujících kapitol této studie.

Překladatelská tematika v Hausenblasových publikacích

Hausenblasovo teoretické zaměření na překlad se projevuje zejména v dílech publikovaných koncem šedesátých a začátkem sedmdesátých let. Už od roku 1947, na samém začátku Hausenblasovy publikační činnosti, však zaujme řada

5) Z českých autorů se jednalo zejména o stylistické rozbory děl J. Nerudy (celá série studií k *Povídkám malostranským*), K. Poláčka, J. Haška, J. Wolker, B. Němcové, K. Čapka a F. Šimáčka. Mezi zahraničními literáty se Hausenblas odborně zaměřoval na styl v dílech R. M. Rilkeho, A. P. Čechova a A. S. Puškina.

kratších útvarů věnovaných jednotlivým lexikálními fenomény v kontrastivní perspektivě češtiny a ruštiny. Většinou se jedná o články zaměřené na převod sovětských novotvarů do češtiny.⁶ Paralelně s nimi se objevují recenze překladů neumelecké i umělecké literatury, v nichž však Hausenblas hodnotí převážně obsahovou a jazykovou správnost.⁷

Vlastní teoretické úvahy nad překladatelskou problematikou Hausenblas poprvé aplikoval v recenzi (kterou sám ale nazývá úvahou) na *Umění překladu* Jiřího Levého. Dle Mareše se zde jedná o „obsáhlou analýzu spojenou s obecnou úvahou, zhuštěně představující některé směry Hausenblasova zájmu v literární oblasti“ (MAREŠ 2003: 792). Hausenblas tu prezentuje široké pojetí překladu jako kteréhokoliv sdělení, jež bylo z jiného sdělení vytvořeno náhradou původních prostředků jiné sdělovací soustavy. Zároveň zde částečně redefinuje pojem věrného překladu. Na rozdíl od Levého (2012: 83), jenž pojmem věrnosti nerozumí vytvoření naturalistické kopie originálu, ale dosažení stejného působení na cílového čtenáře, může být dle Hausenblase (1965: 156) jako věrný označen jen ten překlad, v němž se zřetelně projevuje snaha zachovat smysl celku i jeho složek, stejně jako kvalitu formy originálu. Levému Hausenblas vytýká nedostatečně přesné vymezení používaných pojmů, jako je reprodukční povaha překladu, protiklad textu díla a díla v užším slova smyslu a realistický překlad.⁸ V této studii se však nehledě na inklinaci k přesnému definování jednotlivých konceptů zároveň projevuje Hausenblasova tendence k širokému definování překladu jako způsobu přetváření (transformace).

Článek *Překlady umělecké literatury* (1971a) téměř přesně kopíruje obsah i strukturu recenze (1965), v nově vložené kapitole se však Hausenblas vymezuje proti věrnosti ve významu cílové hodnoty překladového textu. Překlad věrný obsahu i struktuře na jedné straně považuje za ideál, na druhé straně však uznává, že ve svém širším pojetí je „překlad [...] jen jedním – třebaže asi umělecky nejnáročnějším i technicky nejpracnějším – typem transformace, přetvoření literárního díla“ (HAUSENBLAS 1971a: 88).

K Levého dílu se Hausenblas také částečně vyjádřil v předmluvě k druhému českému vydání *Umění překladu* (1983), jež připravil kombinací jeho prvního českého vydání (1963) a německé verze (1969). Předmluva má však výrazně

6) Např. „Jaký český výraz pro trudoděň?“, *Naše řeč*, roč. 34 (1950), č. 3–4, s. 76–77; „Pověřenkyňe a stachanovka“, *Naše řeč*, roč. 34 (1950), č. 7–8, s. 159; „Slovníček sportovní ruštiny“, *Naše řeč*, roč. 34 (1950), č. 1–2, s. 37.

7) Např. „Trávníčkova Mluvnice spisovné češtiny v ruském překladu“, *Naše řeč*, roč. 34 (1950), č. 7–8, s. 157–158; „K jednomu špatnému překladu z ruštiny“, *Naše řeč*, roč. 34 (1950), č. 3–4, s. 66–70.

8) V přepracované verzi pro německé vydání *Umění překladu* Levý odstranil název kapitoly Realismus v překládání a koncept realistického překladu opatřil vysvětlivkou (GETTA 2021: 17).

méně kritických prvků než dvě předchozí studie (1965 a 1971a). Veškerá kritika je zde redukována na problematické vymezení realistického překladu a Levého odmítavé stanovisko k užívání některých typů nepřesných rýmů v češtině. Hausenblas naopak oceňuje promyšlená teoretická východiska, Levého schopnost vysvětlovat složitou problematiku jednoduše, interdisciplinarnost jeho badatelských zájmů a všeobecný přehled o domácí i zahraniční literatuře. Akcentuje funkční hledisko, které Levému „umožňuje naplnit novým obsahem již otřelý protiklad požadavků věrnosti-volnosti překladu [...]“ (HAUSENBLAS in LEVÝ 2012: 15), a také zřetel k sémiotice umění, na jehož základě Levý určuje, co má a nemá být v překladu zachováno (IBID.).⁹

Nejvýrazněji se Hausenblasův přístup ke stylu překladu projevuje ve studii *Styl a překlad*, jež byla poprvé publikována roku 1968 a vychází z jeho disertace *Výstavba jazykových projevů a styl*, obhájené ve stejném roce. Úvod k disertaci rovněž obsahuje Hausenblasovo první precizované vymezení stylu (MAREŠ 2014: 87), v němž styl zahrnuje nejen způsob využití prostředků jazykových, ale i jiných, které se výstavby verbálních komunikátů účastní. Hlavním cílem Hausenblasovy studie je podnítit vědecké zkoumání stylu překladu, který je často redukován na doménu citu: „Nevidíme žádný rozumný důvod, proč by tyto [stylistické] jevy měly zůstat mimo dosah vědeckých metod zkoumání a mimo okruh naučného poznání“ (HAUSENBLAS 1971b: 158). Sepětí složek, jež se podílejí na vytváření stylu díla v originále a překladu jsou následně ilustrovány podrobným rozbořem překladů Čechovovy povídky *Muž* a Rilkeho básně *Pardál*.

Ve srovnání s předchozími recenzemi literárních překladů tyto analýzy více než zachování obsahu hodnotí převod výstavbových prvků, které jsou klíčové pro sepětí stylu a smyslu díla (HAUSENBLAS 1971b: 157–167). Z empirických translátologických analýz rovněž nelze opomenout studii *Zur Erfassung des Sinngehalts eines Textes. Deutsche Übersetzungen eines Prosastücks von J. Neruda*, jež byla publikována německy v periodiku *Zeitschrift für Slawistik* (1984).¹⁰ Hausenblas se zde zaměřuje na rozbor úryvků čtyř překladů Nerudovy povídky *U Tří lilí* se zvláštním zřetelem k překladu prostorových detailů, jež jsou klíčové pro pochopení implicitního smyslu děje.

9) I když by některé Hausenblasovy kritické poznámky k Levého dílu mohly předznamenávat možná zkraslení v druhé české edici, je třeba poznamenat, že srovnávací analýza prvního českého vydání (1963), německého překladu (1969) a druhého českého vydání (1983) ukázala Hausenblasovu maximální důslednost při zachování všech myšlenek z první edice a jejich doplnění o ty pasáže z německého překladu, které nebyly pevně vázány na německé publikum (GETTA 2021: 18–19).

10) V Hausenblasově pozůstalosti se nachází rukopis německé studie a její shrnutí do české přednášky: Archiv Univerzity Karlovy, Osobní fond Karla Hausenblase, karta č. 24, nahlíženo ve dnech 8. – 20. 2. 2021, netitulovaná přednáška (1), odhadované časové vymezení 1975–1985.

Význam překladu pro stylistiku a stylistiky pro překlad

Závěrem studie Styl a překlad Hausenblas naznačuje potenciál výzkumu stylistiky prizmatem překladu.¹¹ Svou tezi rozvádí v rukopisu přednášky K stylu překladu: „Překlad skýtá stylistice jeden z nejcennějších druhů materiálů, protože srovnání je nejdůležitější metoda v jakékoliv oblasti.“¹² Potenciál kontrastování překladu s originálem Hausenblas spatřuje především v ověřování dynamiky integrační a diferenciační funkce stylu, neboť překlad vykazuje neustálé napětí mezi převodem jednotlivých významových složek a dodržením stylové jednoty. Stylová jednota překladu v Hausenblasově strukturálním pojetí představuje „jednotu v mnohosti“, jež je protikladem k jednotvárnosti, uniformitě a jednotlivosti.¹³

Stejně jako je překlad důležitý pro stylistiku, může i stylistika dle Hausenblase být významnou pro překlad, neboť vystižení stylu tvoří spolu se zachováním obsahu dvě nejdůležitější složky kvalitního překladu. Ačkoliv je dle Hausenblase při překladu, stejně jako v každém umění, rozhodující „schopnost umět“, teoretická znalost stylistiky podporuje efektivní vystižení rysů originálu stěžejních pro celkový účinek díla (HAUSENBLAS 1971b: 157–158). Překladatel tedy potřebuje „znát také právě různé slohy, stylistické systémy, znát rozlišení stylů funkčních a příslušných vrstev stylových, neboť styl rozhoduje o přítomnosti/absenci uměleckého prvku v textech“¹⁴.

Znalost stylistiky dle Hausenblase překladateli umožňuje lépe vyhodnocovat vlastnosti jednotlivých jazykových prostředků, neboť součástí stylistiky je také tzv. stylistická gramatika a lexikologie. Zároveň ale považuje za chybné styl v překladu omezovat na jazykovou stránku výstavby textu, anebo jej zaměňovat s jazykem. Přínos stylistiky pro překladatele tkví právě v její široké koncepci propustující všechny vrstvy komunikátu. Dle Hausenblase by měl proto překladatele

11) „Avšak nejen stylistika pro překládání, nýbrž i překlady pro stylistiku jsou cenným zdrojem poznatků. V obojím směru ještě zdaleka nebyly možnosti vyčerpány“ (HAUSENBLAS 1971b: 167).

12) Archiv Univerzity Karlovy, Osobní fond Karla Hausenblase, karton č. 10, nahlíženo ve dnech 8. – 20. 2. 2021, přednáška K stylu překladu, odhadované časové vymezení 1970–1980.

13) IBID.

14) Velmi často je dle Hausenblase umělecké dílo přeloženo způsobem, který není umělecký, z čehož vzniká řemeslný překlad uměleckého díla. Možný je však také opak – když je neumělecký text přeložen umělecky. Archiv Univerzity Karlovy, Osobní fond Karla Hausenblase, karton č. 10, nahlíženo ve dnech 8. – 20. 2. 2021, přednáška K stylu překladu, odhadované časové vymezení 1970–1980.

mnohem více než jazykový rozbor zajímat rozbor filologický, jehož součástí musí být analýza stylu.¹⁵

Překladatelský styl jako pojem

Dle Hausenblase má překlad všechny stylové náležitosti a jeho styl se postupně konstituuje ve všech fázích překladatelského procesu, „někdy udeří hned na začátku, někdy stylových charakteristik až postupně přibývá“¹⁶, a v přeloženém textu se pak projevuje na všech jeho rovinách. Překladatelský styl je tedy dle Hausenblase integrální součástí překladového textu stejně jako jeho obsah.

Diferenciační funkce stylu překladu dle Hausenblase nutně vyplývá ze skutečnosti, že každý překlad je výsledkem dvou tvůrčích individualit, stylových norem dvojího jazyka, prostředí, dvojí poetiky a doby. Stejně jako v původním díle má ale i v překladu styl zároveň úlohu integrační, byť se nemusí jednat o naprostou integraci všech složek komunikátu. Podstatu stylového napětí Hausenblas vidí jednak v propojení originálu a překladu jako dvou stylisticky odlišných celků, jednak na paradigmatické rovině kombinace jednotlivých částí v cílovém textu. Stylové napětí tedy vzniká nejen důsledkem překonávání rozporu mezi originálem a překladem, ale může být i „uvnitř tématu, uvnitř jazykových nebo tektonických prostředků, mezi tématem a způsobem vyjádření atd.“ (HAUSENBLAS 1971b: 158).¹⁷

V Hausenblasově terminologii je ale třeba rozlišovat mezi kategorií stylu překladu jako jeho přirozené součásti a distingovanou kategorií překladatelského stylu, jež Hausenblas připouští pouze ve smyslu nežádoucí kvality, a proto tento styl ani nezařazuje mezi typy funkčních stylů: „[...] chtěl jsem říci, že je to jakýsi druh funkčního stylu, ale je ve skutečnosti nefunkční.“¹⁸ Při charakteristice překladatelského stylu neuvádí jeho konkrétní znaky a popisuje jej převážně metaforicky jako kostrbatý, šedivý, těžkopádný. Hausenblasův přístup se zde shoduje s koncepcí Levého, jenž překladatelský styl obrazně charakterizuje jako „chudý, bezbarvý, šedivý, chybí mu ten jemný ‚pel‘, který má text umělecký navíc před textem jazykově správným“ (LEVÝ 2012: 125). Mnohem výraznější zastoupení

15) IBID.

16) IBID.

17) Hausenblasovu klasifikaci nejazykových prvků do tří typů: paralingvální (zvukové a grafické), tematické a tektonické ve svém díle cituje Popovič (1975: 104).

18) Archiv Univerzity Karlovy, Osobní fond Karla Hausenblase, karton č. 10, nahlíženo ve dnech 8. – 20. 2. 2021, přednáška K stylu překladu, odhadované časové vymezení 1970–1980.

Hausenblasových tezí však najdeme v Popovičově zamyšlení nad distinkcí překladu jako samostatného literárního žánru. Podobně jako Hausenblas i Popovič odmítá představu překladatelského stylu jako autonomního jevu v pozitivním slova smyslu, neboť neexistují stylistické prvky typické jen pro překlad. Specifické „překladatelské“ rysy připisuje spíše nedokonalému překladu a jejich obdobu považuje za častou i ve slabších originálních dílech (POPOVIČ 1975: 60).

Jako synonymum k překladatelskému stylu Hausenblas používá také výraz „paušální styl překladový“, který přirovnává ke stylu učebnicovému, jenž rovněž postrádá autorskou individualitu, uměleckou dynamiku a střídání vyprávěcího tempa. Je to ten případ, ve kterém „[...] se jazyk domácí a cizí vzájemně ubíjejí, podkopávají si nohy, v němž svár subjektů autora originálu a autora překladu nevyvolává esteticky kladný efekt“¹⁹. Podobně jako Levý Hausenblas k překladatelskému stylu řadí jak nivelizaci, tak předimenzování, popř. přeexponování stylistických vlastností originálu.

Dobrý překlad dle Hausenblase nemá vyhraněný styl, který by se dal označit jako překladatelský. Přirozeně jej však po stylistické stránce odlišuje amalgamace individuálních stylů autora a překladatele, ovlivněných neustálou snahou přiblížit dílo domácímu čtenáři. Pokud toto amalgamování není provedeno správně, vzniká mezi originálem a překladem vysoká nesourodost, která narušuje jednotu stylu díla a vede ke vzniku překladatelského stylu. Při překladu je proto dle Hausenblase klíčové mít na paměti, že „neexistují jen stylistické charakteristiky slov ve slovnících a v naší mysli [...], ale existuje i soustava stylů“²⁰. Na tomto předpokladu je pak také založena Hausenblasova teze o tom, že překladatel na rozdíl od autora originálu musí mít dokonalou filologickou znalost svého mateřského jazyka.

„[P]řekladatel to však potřebuje, protože musí překládat nejenom i těmi slovy a vyjadřovacími způsoby, jichž sám nikdy neužil a ani by zřejmě neužil, proto musí pracovat se slovníkem a jazykovými odbornými díly, radí se s lingvisty, hledá mezi lidmi frazeologismy, přezdívky nebo i kletby a nadávky [...]“²¹

19) IBID.

20) Archiv Univerzity Karlovy, Osobní fond Karla Hausenblase, karton č. 10, nahlíženo ve dnech 8. – 20. 2. 2021, přednáška K stylu překladu, odhadované časové vymezení 1970–1980.

21) Archiv Univerzity Karlovy, Osobní fond Karla Hausenblase, karton č. 12, netitulovaná přednáška (2), odhadované časové vymezení 1970–1975.

Stylová jednota v překladu

Pojetí stylové jednoty jako jednoho z klíčových měřítek kvality překladu vychází z Hausenblasova vymezení překladatelského procesu, během něž se překladatel sice snaží zachovat styl originálu, ale přitom se dopouští vynechávek a přidání oproti individuálnímu stylu autora. Překládání je proto:

„[...] velmi násilný řez vedený v určité rovině skrze strukturu textu, řez, který nejde podle švů struktury díla, nýbrž sleduje linii dílu vlastně značně cizí, totiž jde podle hranice, v níž se národní jazyky mezi sebou liší.“²²

Stylové jednoty překladatel dle Hausenblase dosahuje efektivním smiřováním informačních a strukturních vlastností částí a jejich sepětí do celku, proto se neustále ocitá v paradoxní situaci, kdy „musí řešit neřešitelné“.²³ Stylovou jednotu definuje jako sladění dílčích kompromisních řešení tak, aby výsledek odpovídal dobové stylistické normě cílové kultury. Tuto hodnotu nevymezuje absolutně, ale dle typu překladu a funkce, kterou má překlad v cílové kultuře plnit. Pro naznačení relativity stylové jednoty dle historicko-sociálního kontextu Hausenblas redefinuje princip nerovnoměrné stylizace, jež Levý původně aplikoval pouze na překlad divadelních her, neboť je pro ně typická několikanásobná interpretace, daná součinností všech složek divadelního projevu.²⁴ Dle Levého zahrnuje princip nerovnoměrné stylizace soustavu proměnlivých postupů, „podřízených překladatelovu pojetí příslušných dramatických útvarů a jeho představě o hlavním cíli představení“ (LEVÝ 2012: 175). Hausenblas Levého koncept rozšiřuje a aplikuje ho na celou oblast překládání:

„[P]řekladatel [se] soustředí na co možná stylisticky nejadekvátnější převod určitých míst, klíčových, a v ostatních si může dovolit řešení jen rámcové, méně třeba výstižné.“²⁵

Princip nerovnoměrné stylizace v Hausenblasově pojetí znamená proměnlivé zaměření překladatele na překlad díla jako celku a jeho jednotlivých částí, vycházející z funkce překladu v cílové kultuře. Překladatel je tak neustále sta-

22) IBID.

23) Archiv Univerzity Karlovy, Osobní fond Karla Hausenblase, karton č. 12, nahlíženo ve dnech 8. – 20. 2. 2021, netitulovaná přednáška (2), odhadované časové vymezení 1970–1975.

24) Např. herci, divadelní výprava, dramaturgické zpracování atd.

25) Archiv Univerzity Karlovy, Osobní fond Karla Hausenblase, karton č. 10, nahlíženo ve dnech 8. – 20. 2. 2021, přednáška K stylu překladu, odhadované časové vymezení 1970–1980.

věn před rozhodnutí, zda v překladu zachová dílčí informační prostředky, nebo jejich celkovou výrazovou hodnotu. Protože jsou však tyto dva póly dle Hausenblase neslučitelné, považuje dokonalé vystižení díla v překladu za nemožné. I adekvátní překlad je tedy vždy kompromisem mezi vystižením struktury a zachováním „informačního efektu“²⁶.

Na základě této premisy Hausenblas popisuje roli stylové jednoty v typologii volného a věrného překladu. Inspiruje se Levým a obě hodnoty chápe jako dynamickou jednotu v rámci funkčně-ekvivalentního překladového díla. Hausenblas však zastává stanovisko, že překladatel nemůže zachovat věrnost obsahu a formě zároveň. V překladu, jenž působí na cílového čtenáře tak jako na čtenáře originálu, se proto dle Hausenblase věrnost uplatňuje vzhledem k informačnímu efektu, volnost se naopak projevuje vůči struktuře textu. Sám však k této úvaze dodává, že „takhle se výrazu věrnost překladu zpravidla neužívá“²⁷. I když před volným překladatelským přístupem dává přednost co nejpresnějšímu překladu, zároveň odmítá jakoukoliv tendenci k věrnosti, „která není ospravedlněna dosažením větší věrnosti účinku překladu“, pokud se zrovna nejedná o překlad určený k výukovým účelům (HAUSENBLAS 1971a: 88).

Redefinice překladu v zájmu zachování funkční věrnosti

Kritérium překladatelské věrnosti dle Hausenblase vyžaduje snahu maximálně zachovat a do cizího jazyka optimálně převést „ty vlastnosti originálu, které se podstatně podílejí na výstavbě smyslu a stylu díla“²⁸. Na druhé straně požadavek stylové jednoty, související s volností vůči struktuře výchozího textu, vylučuje naprostý izomorfismus mezi originálem a jeho překladem. Hausenblas proto umělecké dílo pokládá za přeložitelné pouze pod podmínkou, že se od překladu primárně neočekává plnohodnotná náhrada originálu. Pro označení překladu přejímá Popovičův termín metatext²⁹ a připisuje mu hlavně zprostředkovací funkci:

26) Archiv Univerzity Karlovy, Osobní fond Karla Hausenblase, karton č. 12, netitulovaná přednáška (2), odhadované časové vymezení 1970–1975.

27) IBID.

28) Archiv Univerzity Karlovy, Osobní fond Karla Hausenblase, karton č. 20, nahlíženo ve dnech 8. – 20. 2. 2021, rukopis nepublikované studie O smyslu textu, odhadované časové vymezení 1970–1980.

29) V Popovičově pojetí je metatext druhotný, odvozený text, který vzniká na základě už existujícího textu, přičemž na nejnižší úrovni již s prvky metatextu pracuje i sám čtenář (POPOVIČ 1971: 155).

„[S]ám se spíše kloním k tomu, že by stálo za to, postavit se na stanovisko, že překlad může, ne-li má být nezakrytě chápán jako zprostředkování originálu – jednak se tím vyhneme nesplnitelným některým požadavkům a marným snahám překladatelů, jednak může soustavně zachytit, zda odpovídá dané funkci, kterou je specifická adaptace sdělovacích prostředků.“³⁰

Nejnapjatější vztah mezi originálem (prototextem) a překladem (metatextem) je dle Hausenblase v poezii, protože „více než jinde tu bývá určitá jednotka zapojena do výstavby celku jak svou stránkou významovou (obsahovou), tak i výrazovou (formální)“ (HAUSENBLAS 1971b: 161). Použití jakéhokoliv vhodného překladového ekvivalentu je většinou v souladu s jednou z těchto stránek, obě se ale podaří vystihnout velice zřídka. Výběr mezi formou a obsahem je dle Hausenblase ztížen proměnlivou relevancí proporcionální výstavby básnického textu, v němž gramatické, lexikální i syntaktické prostředky hrají na různých místech odlišnou roli. Zachování obsahové stránky v poezii navíc komplikuje významová polyvalence. Dle Hausenblase sice nelze jedné smyslové rovině paušálně přiřknout vyšší závažnost, „je však záhodno zjišťovat, jak je svou výstavbou dílo k vytváření různých interpretací smyslu uzpůsobeno“ (IBID.: 163).

Nesmiřitelnost obsahové a formální složky v básnickém překladu by mohla být dle Hausenblase kompenzována dvojjazyčným publikováním poezie. Kromě vystižení funkce překladu jako metatextu Hausenblas v dvojjazyčných publikacích zdůrazňuje i filologickou funkci³¹ překladu, neboť kontrastování s prototextem z něj činí stěžejní typ metatextu pro komplexní poznání stylistiky. Tato charakteristika odpovídá Levého konceptu antiiluzionistického překladu, jež však Levý (2012: 40) užívá převážně v negativním slova smyslu, pro naznačení opaku k funkčně-ekvivalentnímu překladu.

Z Popovičovy široké definice metatextu jako způsobu existence jakéhokoliv druhotného textu, který vzniká na základě již existujícího textového materiálu (POPOVIČ 1971: 155), vychází Hausenblasova široká definice překladu jako kteréhokoliv komunikátu K2 utvořeného z prostředků soustavy L2, který vznikl jako transformát komunikátu K1 (= originálu) utvořeného z prostředků soustavy L1. I při zachování úsilí o co nejuvěrnější překlad by se proto:

30) Archiv Univerzity Karlovy, Osobní fond Karla Hausenblase, karton č. 12, nahlíženo ve dnech 8. – 20. 2. 2021, netitulovaná přednáška (2), odhadované časové vymezení (1970–1975).

31) Filologickou funkci je myšleno využití překladu k výzkumným a didaktickým účelům.

„[...] nemusila potlačovat druhá ‚větév‘ překladatelské tvorby, produkující překlady volnější, od nichž jde plynulý přechod k parafrázím, a neměly by se překlady méně věrné, které splňují požadavky uměleckosti, a limine posuzovat jako méně hodnotné“ (HAUSENBLAS 1971a: 91).

Kromě metatextu Hausenblas překlad označuje jako transformaci, neboť vzniká přetvořením některé, popř. některých stránek původního díla. Transformace mohou zahrnovat nejen změnu jazyka, ale i žánru nebo zaměření, přičemž požadavek ekvivalence jednotlivých složek výstavby díla se liší na základě dobových překladatelských norem a konvencí (HAUSENBLAS 1971a: 80–97). Právě proto je dle Hausenblase překlad třeba měřit dvojím měřítkem: 1. absolutním měřítkem vlastností originálu a 2. měřítkem dobových norem překládání (HAUSENBLAS 1971b: 167). Normy v pojetí českého strukturalismu již nejsou strnulými entitami a přetvářejí se každou aplikací (MUKAŘOVSKÝ 1936: 30).

Závěr

Karel Hausenblas v průběhu celé své badatelské kariéry prokázal ochotu efektivně propojovat poznatky ze stylistiky s řadou dalších lingvistických i literárněvědných oborů. Jedním z nich je rovněž překladatelství, které však v poměru k ostatním publikacím tvoří poměrně malý podíl, a proto také není vždy uváděno mezi Hausenblasovými výzkumnými zájmy. Hausenblasova pověstná skromnost v kombinaci s perfekcionismem způsobila, že zveřejněné studie a publikace tvoří jen část jeho celkového díla. Cílem této studie proto bylo vedle publikovaných prací dohledat, zanalyzovat a kontextualizovat zejména Hausenblasovy nepublikované texty k teorii a praxi překladu, a rozšířit tak povědomí o dalším, zčásti opomíjeném okruhu Hausenblasova badatelského zájmu. Kromě recenzí, srovnávacích analýz a kritické recepce teorie Jiřího Levého se v diskurzu Hausenblasových translatologických prací ukázaly některé teoretické teze vyplývající z propojení překladatelského výzkumu s výzkumem stylistickým. Z praktického významu stylistiky pro překlad Hausenblas vyvozuje důležitost rigorózního přístupu k definování stylu překladu, jenž bývá často redukován pouze na metaforická pojmenování. Z metodologického významu překladu pro stylistiku Hausenblas vyvozuje komplexní charakteristiku stylu překladu jako unikátního amalgámu několika stylů, který však může distingovanou kategorii (paušální styl překladatelský) tvořit pouze v případě, kdy je vnímán negativně. I když je Hausenblasova translatologická tvorba poměrně

výrazně spjata s dílem Jiřího Levého, odkazuje rovněž k tezím Antona Popoviče. Zatímco Popovič přejímá Hausenblasovu klasifikaci nejazykových prvků, Hausenblas operuje s Popovičovým konceptem metatextu a považuje jej za jediné reálné pojetí překladu. Překlad je pro Hausenblase typem transformace, ve které je na základě principu nerovnoměrné stylizace střídavě dodržována věrnost formě, nebo obsahu. Právě tato integrální koncepce v pojetí Hausenblase jakožto stylistika se dá považovat za velmi cennou jak z hlediska české, tak mezinárodní translologie, jež základy komunikační teorie překladu rozpracovávala paralelně s badateli českými.

PRAMENY

Archiv Univerzity Karlovy, Osobní fond Karla Hausenblase

LITERATURA

ČERNÝ, Jiří a Jan HOLEŠ

2008 *Kdo je kdo v dějinách české lingvistiky* (Praha: Libri)

GETTA, Jelizaveta

2021 „Geneze a zahraniční recepce Umění překladu Jiřího Levého“, *Svět literatury*, roč. 2021, č. 63, s. 9–25

HAUSENBLAS, Karel

1955 „K základním pojmům jazykové stylistiky“, in *Sas.ujc.cas.cz* [online], [citováno 15. 12. 2021]. Dostupné z: <http://sas.ujc.cas.cz/archiv.php?art=776>

1965 „Překládání a teorie literatury (Nad knihou J. Levého Umění překladu)“, *Česká literatura*, roč. 13, č. 2, s. 155–168

1971a „Překlady umělecké literatury“, in *týž: Výstavba jazykových projevů a styl* (Praha: Universita Karlova), s. 79–99

1971b „Styl a překlad“, in *týž: Výstavba jazykových projevů a styl* (Praha: Universita Karlova), s. 157–167

HAUSENBLAS, Karel, Alena MACUROVÁ a Petr MAREŠ

1996 *Od tvaru k smyslu textu* (Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy)

CHVATÍK, Květoslav

2001 *Strukturální estetika* (Brno: Host)

KOMÁREK, Miroslav

1984 „Karel Hausenblas šedesátiletý“, in *Sas.ujc.cas.cz* [online]. [citováno 15. 12. 2021]. Dostupné z: <http://sas.ujc.cas.cz/archiv.php?art=2941>

- LEVÝ, Jiří
2012 *Umění překladu* (Praha: Apostrof)
- MUKAŘOVSKÝ, Jan
1936 *Estetická funkce, norma a hodnota jako sociální fakty* (Praha: Fr. Borový)
- MACUROVÁ, Alena
2014 „Hausenblas nezveřejněný“, *Jazykovědné aktuality*, roč. LI – 2014, č. 3 a 4, s. 90–97
2019 „Karel Hausenblas“, in *Slovníkceskeliteratury.cz* [online], [citováno 15. 12. 2021]. Dostupné z: <http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=377>
- MAREŠ, Petr
2003 „Za profesorem Karlem Hausenblasem (1923–2003)“, *Česká literatura*, roč. 51, č. 6, s. 791–794
2014 „Jak Karel Hausenblas vymezoval styl: Cesty k precizaci pojmu“, *Jazykovědné aktuality*, roč. LI – 2014, č. 3 a 4, s. 84–90
- MENCLOVÁ, Věra et al.
2005 *Slovník českých spisovatelů* (Praha: Libri)
- NAVRÁTIL, Martin
2021 „Archívny výskum v literárnohistorickom bádani“, in GRÓMOVÁ, Edita, Natália Rondziková a Igor Tyšš (eds.): *Archívny výskum (textov) v interdisciplinárnych súvislostiach* (Nitra: Filozofická fakulta, Univerzita Konštantína Filozofa), s. 40–61
- POPOVIČ, Anton
1971 *Poetika umeleckého prekladu* (Bratislava: Tatran)
1975 *Teória umeleckého prekladu: aspekty textu a literárnej metakomunikácie* (Bratislava: Tatran)
- STŘEDOVÁ, Kateřina
2019 „Archivní prameny v translátologickém výzkumu – kde je hledat a jak s nimi pracovat?“, *AUC Philologica – Translatologica Pragensia*, č. 1, s. 93–106
- TIRABASSI, Katherine E.
2010 „Journeying into the Archives: Exploring the Pragmatics of Archival Research“, in RAMSEY, Alexis E. et al.: *Working in the Archives: Practical Research Methods for Rhetoric and Composition* (USA: Southern Illinois University), s. 169–180
- VEČERKA, Radoslav
2013 *Slovník českých jazykovědců v oboru bohemistiky a slavistiky* (Brno: Masarykova univerzita)

Mgr. Jelizaveta Getta, getta1994@seznam.cz, Ústav translatologie, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha, Česká republika / Department of Translation, Faculty of Arts, Charles University, Prague, Czech Republic

Toto dílo lze užit v souladu s licenčními podmínkami Creative Commons BY-NC-ND 4.0 International (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode>). Uvedené se nevztahuje na díla či prvky (např. obrazovou či fotografickou dokumentaci), které jsou v díle užity na základě smluvní licence nebo výjimky či omezení příslušných práv.